

tézisfüzet

Müllner Péter

A használó felszabadítása

Témavezető: Sugár Péter DLA

Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem

Építőművészeti Doktori Iskola

Tézisfüzet 2024

Összefoglaló

A disszertáció alapvető célja olyan a használat (és a használóval) kapcsolatos elméleti ismeretanyag megszerzése, rendszerezése és újrastrukturálása, amely közvetlen segítséget nyújthat a tervezői gyakorlat során. Ennek megfelelően a dolgozat két részre bontható: a disszertáció elején az építész-tervező szemszögéből született elméleti megközelítések olvashatók, majd a záró fejezetben a saját tervezői praxisban megvalósult (vagy éppen kivitelezés alatt álló) épületek bemutatása következik. Az elméleti rész további két egységre bomlik szét: a *használó* és a *tervező*. Az első fejezet a használóról alkotott kép változását mutatja be az (építész)elméletben a 20. század második felétől napjainkig. Míg a második egység az elmúlt száz évben a tervezői praxisban megjelent, a lakótérhasználat időbeli kiterjesztését célzó törekvésekről szól. A harmadik, záró fejezet a megismert elméletekre alapozva járja körül a használati szempontból fenntartható lakóépületek tervezésének módszertanát három családi ház (*forma*) ismertetése során.

A dolgozat a használó és a tervező közötti interakció minőségét vizsgálja. Ez a kölcsönhatás – általánosságban – az építész által tervezett környezetben keresztül, közvetett módon játszódik le a két szereplő között, hiszen a tervezőnek az esetek döntő többségében „csupán” erre van ráhatása. Ennek megfelelően az első fejezetben három olyan használó-típust (*szabványos*, *aktív* és *kreatív*) ismertetek, amelyek a tervezői hozzáállás lenyomatai, olyan absztrakt „közreműködők”, akik a környezetüket a modell alapján feltételezett módon veszik birtokba, tehát lényegében a tervezők használatától „elvárt” magatartásformáját tükrözik. A *szabványos*, *aktív* és *kreatív* használat minden esetben két idősíkon vizsgálom: a múlt század közepén, a használó-fogalom kialakulásának idejében, illetve a napjainkban elérhető kortárs elméleti írásokban. A három különböző, párhuzamosan létező használó-típus egy olyan ívet rajzol fel, amelyben a totális tervezői kontrollt jelentő *szabványos* használói modelltől eljutunk a *kreatív* használóig, akinek – látszólag – már nincs is „szüksége” építésze, hiszen környezete alakítása lényegében csupán az ő kreativitásán múlik. A két szélsőséggel ellentétben az *aktív* típusnál kiegyensúlyozottabb viszony alakul ki tervező és használó között, hiszen ebben az esetben mindkét fél felelősséget vállal az épített környezet alakításában. Ahogyan a fejezetben kiderül, a modellek hatással vannak az építészetre és ezáltal a létrejövő formára is. A *szabványosított* típus esetében a forma kiszámítható, hiszen a szabványosítás a terv kiüresedésével is együtt jár. Amennyiben a tervező értelmezési szempontból nyitott, befejezetlen megoldásokat alkalmaz, akkor az *aktív* használó hozzátehet környezetéhez. A *kreatív* modell esetében pedig a végeredmény formai megjelenése bizonyos keretek között akár irrelevánssá is válhat.

A második fejezet a tervezőről szól; ebben olyan koncepciók rendszerezésére és bemutatására teszek kísérletet, amelyek tudatosan törekednek a használat (és ezáltal az emberi viselkedés) minél pontosabb leírására, és ezen keresztül sajátos tervezésmódszertan kialakítására. A használat időbeli kiterjesztésének módját különböző esetekben vizsgálhatjuk annak megfelelően, hogy tárgy, bútor vagy tér létrehozásáról, új vagy meglévő épület (át)tervezéséről, illetve lakó- vagy közfunkcióról beszélünk. Azonban jelen szövegben csupán új lakóterek kialakítása során felmerülő kérdésekkel foglalkozom, ugyanakkor nem teszek különbséget a családi házak, az alacsony intenzív beépítések, a többlakásos társasházak, illetve a lakóterek egyéb módozatai között. Ennek legfőbb oka, hogy az elméletek kellően általánosak ahhoz, hogy az éppen aktuális tervezési feladathoz igazítsuk őket. Ezen kritériumok mentén összesen három nagy tervezésmódszertani koncepció-csoportot azonosítottam: *átrendezhető*, *átépíthető* és *átértelmezhető*, a koncepciók fejlődését pedig három meghatározó korszakkal jellemeztem. Az első időszakban, a századforduló után a fejlődés motorját a modernista építészetben megjelenő új elvek jelentik. Később a funkcionalista gyakorlattal szemben, a hatvanas években megjelenő kritikai hozzáállás lendíti előre a lakóépületek fejlődését. Végül pedig olyan építészirodákat mutatok be a közelmúltból, amelyek munkájuk során szintetizálni próbálják a modernizmus által elért eredményeket, illetve a század közepén megjelent új szemléletmódot.

A harmadik fejezet célja a gyakorlati megközelítés értékelése az elméleti alapokra támaszkodva: három irodánk által tervezett, szabadon álló családi ház bemutatása. A dolgozat utolsó részében mindhárom épületet négy-négy alfejezetben mutatom be. Az első rész minden esetben a tervezési feladat és a körülmények leírását szolgálja (problémafelvetés), míg a második részletesen feltárja az általunk adott megoldási javaslatot (eredmény). A harmadik és a negyedik egység a dolgozat két nagy elméleti fejezetére reflektál; előbbiben a használó, míg utóbbiban a tervező szempontjából értékelem a terveket. A családi házak közül kettő (Brennbergbánya és Tinnye) átalakítás révén képes alkalmazkodni a változó igényekhez, míg a harmadik épület (Pilisszentlászló) egy adaptálható megoldásnak tekinthető. Ennek megfelelően a brennbergbányai épület kapcsán az *átépíthető*, a Tinnyére tervezett ház révén az *átrendezhető*, illetve a legújabb, pilisszentlászlói példa esetében az *átértelmezhető* módszertani koncepcióra fókuszáltam. Az elméleti fejezetek tanulságai alapján a három koncepciót a használói szabadság, illetve a tervező eszközeit illetően értékeltem. Ennek segítségével pedig megállapításokat tettem a használói szabadság és az átalakítás mértékének viszonyáról, valamint a tervezői döntések formára gyakorolt hatásáról.

tézisek

i tézis – a használóról (a használó-tervező viszony hatása az építészetre)
Az építész által – szándékolt vagy szándékolatlan módon – meghatározott használó-modell, azaz a tervezett épület leendő használója tükrözi a tervező építészeti feladathoz való hozzáállását. Ezáltal a használó definiálása, a használóról alkotott egyedi és egyéni kép lényegében magáról a tervezés mikéntjéről szól, tehát szükségszerűen hatással van a végeredmény megjelenésére. A használói modellekről általánosságban elmondható, hogy a tervezői kontroll növelésével az építészeti forma egyre kiszámíthatóbb lesz, míg a kontrollról való lemondás esetén a végső megjelenés akár irrelevánssá is válhat.

ii tézis – a tervezőről (a túlhatározott építészeti eszközök használata)
A formai és tartalmi értelemben túlhatározott megoldások alkalmazása esetén a tervező elfogadja a használat időbeli változását, azonban nem néz szembe a változás kiszámíthatatlanságával. Ennek megfelelően ezen specializált, előre meghatározott módon átalakítható eszközök alkalmazása olyan esetekben jelent hatékony megoldást, amelyekben a használat a tervezéskor feltételezettek alapján változik csupán. Ilyen tervezői gyakorlat során a használat időbeli kiterjesztése az épület „feladata”.

iii tézis – a tervezőről (az alulhatározott építészeti eszközök használata)
Amennyiben tervezőként a használó számára lehetőséget biztosítunk a fizikai beavatkozáshoz, úgy felkészülhetünk a használat kiszámíthatatlan változására. A beavatkozás elősegítése érdekében a létrejövő forma és az általa közvetített jelentéstartalom is kellően neutrális, azaz alulhatározott. Ezek alapján az univerzális, a használó számára a lehető legkevesebb kötöttséget jelentő megoldások akkor célravezetőek, ha a tervezés idején túlságosan kevés információ áll rendelkezésünkre a használat változását illetően. Mivel ezekben az esetekben a tervező lényegében háttérbe húzódik, a használat időbeli kiterjesztése a használó kreativitásán múlik.

iiii tézis – a tervezőről (az adaptálható építészeti eszközök használata)
Az adaptálható építészeti eszközök szintén biztosíthatják a használat kiszámíthatatlan változását. Ebben az esetben a tervező által létrehozott keretrendszer formai értelemben kötött, azonban értelmezését tekintve nagy szabadságot biztosít a használó számára. Mivel aktivitást „várunk el” a használótól, ezért tervezőként az adaptálható megoldások alkalmazása esetén törekednünk kell arra, hogy a létrehozott rendszer generálja a forma (át)értelmezését. A használat időbeli kiterjesztéséért ebben a helyzetben a használó és az épület együttesen felel.

v tézis – a formáról (a használói szabadság és az átalakítás mértékének viszonya)
A használó által befolyásolható, környezeti tulajdonságok köre és a változó használati igények kielégítéséhez szükséges beavatkozás mértéke (és minősége) között összefüggés található. Tapasztalataink alapján ugyanis a használói kontroll növelése az épület fizikai paraméterei felett egyenesen arányos a változáshoz szükséges átalakítás mértékével. Tehát a használó minél több fizikailag leírható tulajdonság (pl.: a helyiségek helye, mérete, kapcsolatának módja stb.) meghatározása felett diszponál, a későbbiekben annál nagyobb feladatot jelent majd számára bármilyen jellegű módosítás.

vi tézis – a formáról (a tervezői döntések formára gyakorolt hatása)
A használó számára biztosított szabadság mértékének csökkenésével arányosan a tervező szükségszerűen egyre több tervezői kérdésben kényszerül direkt formai választ adni, amely hatással van a megjelenésre. Ezek, a használó számára fizikai kötöttséget növelő döntések azonban növelik az épület potenciálját arra vonatkozóan, hogy minél karakteresebb (jellegzetes, csupán az adott épületre jellemző) végeredmény szülessen mind a térszervezést, mind a tömegformálást illetően.

